

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE TANDARTSEN

VERGADERING VAN 28 NOV. 1931 TE UTRECHT.
VOORDRACHT VAN J. SANDERS Ez., AMSTERDAM.

De Mondverzorgster in Nederland.

Discussie (stenografisch).

De heer *B. R. Bakker*: Hoewel het misschien overbodig zou zijn na een applaus, zooals bij mijn weten nog nooit een spreker in een tandheelkundige vergadering heeft geoogst, wil ik beginnen met te zeggen, dat ik juist dezen collega buitengewoon dankbaar ben, dat hij den moed heeft gehad, dit onderwerp op deze manier aan te snijden. Wanneer in maatschappelijke bewegingen bepaalde stroomingen zoo zachtjes weg (ik zou bijna zeggen, clandestien, zonder dat ik dit als een insinuatie bedoel) al sterker worden, dan is het nu en dan heel moeilijk, op het juiste oogenblik in te grijpen ten einde zich daartegen te verzetten. Dat nu een collega, die zonder eenigen twijfel in ons land bekend staat als een van degenen, die het meest conscientieus zijn in het verzorgen van den mond en het meest capabel daartoe, al zijn autoriteit als technisch tandarts in de waagschaal werpt om zich daartegen te verzetten, dat verheugt mij bovenmate.

Met bijna onverdeelde instemming heb ik geluisterd naar het betoog van collega *Sanders* en ik zou, omdat ik mij zijn tegenstander gevoel, nu al een kleine exceptie willen opwerpen betreffende één passage, waar zijn fantasie den tandarts reeds in nood zag, zoodat hij, door het al hooger stijgen van den broodkorf, zich zou laten verleiden tot geknoei. Dat is een zin, waartegen ik protest wil aantekenen; ik geloof dat die den geachten inleider min of meer is ontsnapt. Voor het overige ga ik geheel met hem mede, en ik zou gaarne enkele dingen willen onderstrepen.

Wij hebben hier klaarblijkelijk te doen met een vraag van algemeen belang, dat is het belang van de patiënten, en met een vraag van het belang van de tandartsen. Nu geef ik onvoorwaardelijk toe, dat zoodra het belang van den tandarts in conflict mocht komen met een algemeen maatschappelijk belang; het eerstgenoemde moet wijken. Ook ik weet, dat collega *Sanders* zich in geen geval zou laten vin-

den om de verdediger te zijn van belangen van den stand, waar die in conflict zouden komen met verder strekkende belangen van de geheele maatschappij. Indien dus de voorstanders van de instelling, die vanavond in discussie is, sterk willen staan, dan zullen zij dienen te bewijzen, indien onzerzijds wordt aangetoond dat het belang van den tandarts in het gedrang komt, dat dit belang verre wordt overtroffen door een belang, dat de maatschappij zou hebben, algemeen, bij het wel totstandkomen van de instelling mondverzorgsters.

Terecht onderscheidt collega *Sanders* de school-mondverzorgsters en de mondverzorgsters, voor de particuliere praktijk bestemd. De taak van eerstgenoemde groep, zooals hij die uit de geschriften van voorstanders had opgemaakt, was drieledig, maar in hoofdzaak toch paedagogisch prophylactisch. Nu kan een werkverdeeling nooit rationeel zijn als niet slechts dit werk uit handen wordt gegeven, dat onder verantwoordelijkheid van de meest geschoolde en daardoor duurste kracht door anderen kan worden gedaan. Ook bij mij is de vraag gerezen, maar ik heb niet de autoriteit om die zoo maar bevestigend te beantwoorden, of die taak van prophylactischen en paedagogischen aard gemakkelijker is dan, zooals collega *Sanders* het stelt, het vullen van een centrale caviteit. Die passage heb ik, als ik het zoo mag zien, met buitengewone instemming gehoord. Ook mij wil het voorkomen, dat het heel wat gemakkelijker zou zijn, een juffrouw daarvoor te dresseeren dan voor de prophylactische taak, die haar wacht. De consequenties daarvan zouden nog veel verder getrokken kunnen worden en dan zou voor den tandarts, behalve enkele wel zeer ingrijpende dingen, weinig anders behoeven over te blijven dan een algemeen toezicht op een staf van mechanisch geschoolde assistenten van verschillende schakeeringen. Inderdaad is het prophylactische deel ongetwijfeld moeilijker dan het technisch-mechanische, dat voor den tandarts in de schooltandverzorging overblijft.

Maar ontzaggelijk veel moeilijker is het paedagogische. Ik zeg niet, zooals collega *Sanders*, dat de tandarts bij voorkeur het paedagogische in handen zou moeten hebben. Ik geloof, dat hij daartoe niet in staat is, dat hij daarvoor niet is opgeleid en dat hij slechts bij uitzondering de bekwaamheden daartoe bezit, omdat ze hem zijn aangeboren. Dat zal zeker moeten worden overgelaten aan de eigenlijke onderwijzende krachten. De vraag is dan deze: Wat is gemakkelijker, den onderwijzers zooveel tandheelkundige kennis bij te brengen, dat zij paedagogisch kunnen werken met de elementen, waarmee zij dag in dag uit contact hebben; of, den tandarts zoo veel paedagogiek bij te brengen, dat hij aan hem volslagen vreemde kinderen het inzicht zou kunnen bijbrengen (op zich zelf een paedagogische contradictio) dat de tandverzorging noodig is.

Ik geloof, dat dit stuk aan de onderwijzers voorbehouden zal moeten blijven. Ik weet, dat ik daarbij in conflict kom met degenen, die meenen dat de paedagogiek de hoofdzaak is in de schooltandverzorging, maar tot dat inzicht heb ik mij nog niet laten bekeeren.

Wat ik ook nog gemist heb in dat betoog (maar de inleider heeft

gezegd, dat hij niet volledig zou zijn, ik kan hem dus daarvan geen verwijt maken; ik heb het echter ook gemist in de betoogen van de voorstanders) is de indeeling van het materiaal. Men spreekt over *het* schoolkind, alsof dat in Nederland zou zijn iets „*einheitliches*.” Daarvan is in Nederland geen sprake. De schoolkinderen zijn gesplitst in ongeveer gelijksoortige groepjes, naar levensrichtingen, waarmede wij hier niet te maken hebben, maar ook naar socialen welstand. *De* school, de overal uniforme school, is een fictie, die alleen in de wet bestaat maar die nergens meer wordt gevonden. Ik zou het buitengewoon belangrijk achten, de meening te kennen van geroutineerde onderwijzensmensen over deze vraag, of men inderdaad een maatschappelijk systeem mag opzetten en daarbij mag vergeten, dat de particuliere scholen voor groote groepen van de bevolking zoo zachtjes aan regel zijn; ik bedoel, de scholen voor beter gesitueerden. De openbare scholen en de daarmee gelijkstaande blijven dan over voor de minder-welgestelden. Wanneer men het maatschappelijk probleem wil beschouwen moet men het te bewerken materiaal ook wel degelijk gaan differentieeren.

Een exceptie werp ik nog op, en dat doe ik alleen omdat die eenige beteekenis heeft tegenover de schooltandverzorgster (want men schijnt maar steeds aan meisjes te denken, en niet aan mannelijke krachten) ten aanzien van de algemeen gratis geuite bewering, dat de vrouw zooveel geschikter zou zijn om eenig overwicht op de kinderen te doen gelden dan de man. Ik ontken dat ten eenenmale. Het moge waar zijn voor sommige vrouwen; het moge waar zijn dat die capaciteiten zich ontwikkelen wanneer zij zelf kinderen hebben; dat het in het algemeen waar zou zijn is een fictie, berustende op een arbeidsverdeling bij ons onderwijs, die geheel andere gronden heeft dan de geschiktheid. Uit het feit, dat de juffrouw meest in de lagere klassen is te vinden, concludeert men haar geschiktheid voor de lagere klassen. Het is sterk te betwijfelen of zij niet beter door mannelijke krachten zou kunnen worden vervangen.

Waarom moet men zich beperken tot de schooltandverzorgster? Omdat zij goedkoop is; omdat voor deze honoraria de schooltandverzorgers niet licht zullen zijn te vinden. Dit riekt sterk naar een systeem van goedkope arbeidskrachten, die slechts zeer tijdelijk, ook daardoor, haar taak zullen vervullen. Ik geloof geen oogenblik, dat deze meisjes voor halve dagen (of driekwart dagen) de toewijding zullen krijgen die den tandarts heet te mankeeren. Dit wordt dagwerk en ik vrees (bewijzen kan ik dat natuurlijk ook niet) dat het zal ontaarden in werk, dat zeer scherpe controle van den tandarts noodig zal maken. Steekproeven op ontzaggelijk uitgebreide schaal zullen zoo veel tijd kunnen vragen, dat hij dat stuk liever in eigen handen zal houden. Maatschappelijk is hier geen voordeel te bereiken.

Wat is hier voor den tandartsenstand aan de hand? Collega *Sanders* heeft zeer terecht den nadruk er op gelegd, dat het aantal tandartsen zeer snel groeiende is. In een van de laatste tijdschriften is een en ander te vinden over hetgeen, volgens vrij uitgebreide onderzoek-

kingen, een Amerikaansche tandarts verdient. Ik weet niet, met welke snelheid wij die schaal zullen benaderen, maar, dat het vrij vlug gaat, is aan diverse symptomen al te bemerken. Ongeacht de hachelijke omstandigheden van dit tijdsgewricht zal binnen afzienbaren tijd de tandarts geen enkele reden hebben, om werk uit de handen te geven waarvoor hij zijn tandheekkundig inzicht noodig heeft, en al zijn verfijnde capaciteit, omdat hij zou worden overstelpt met ander werk. Ik zie in tegendeel met groote snelheid den tijd komen dat de tandartsen, als zij eenmaal een staf van mondverzorgsters zouden hebben (ik stel dat ook even, mathematisch) genoodzaakt zouden worden, als elke ondernemer, want daartoe wordt door de voorstanders de tandarts gemaakt, dit niet zoo hoog gesalarieerde werk maar weer zelf in handen te nemen en zijn hulpkrachten te ontslaan; en dan zie ik ook nog niet, dat er geen groot gevaar in zou schuilen in ons land, met zijn in dit opzicht gezegende toestanden, voor een nieuwe onbevoegde uitoefening, die de maatschappij, de patiënten en de tandartsen tot schade zou komen. (*Applaus*).

De heer *Prof. Heringa* *) M. d. V. D. en H. In de allereerste plaats past mij een woord van dank voor de gelegenheid, die mij gegeven is om deze vergadering bij te wonen. In de tweede plaats een woord van hulde aan tandarts *Sanders*, wiens uiteenzetting ik in vele opzichten heb bewonderd: zijn objectieve aanvang en zijn schoone aanval. Ook ik heb het bezwaar gevoeld, dat zooeven de heer *Bakker* heeft geopperd. Ik ben hem dankbaar dit te hebben uitgesproken, want, wanneer ik hier nu zal spreken, zal ik vóór alle dingen vooropstellen, dat hier niet het belang van de tandartsen, maar alleen dat van hun werk aan de orde is.

Ik apprecieer dus in zeer hooge mate dat ik hier mag spreken, maar wil er toch direct bij zeggen, dat ik het niet in alle opzichten prettig vind. Van nature ben ik geen propagandist. Naar mijn eigen smaak heb ik den laatsten tijd al te veel het woord gevoerd. Nu verlang ik te werken, en niet meer te spreken.

Zooals bij iedere vraagstelling zal ook wel hier een deel van het gelijk aan beide kanten liggen. De oorzaak van een meeningsverschil ligt gewoonlijk grootendeels in een verschil van uitgangspunt en het nut van een debat ligt niet zoozeer in de bestrijding van elkaars argumenten als wel in het leeren kennen en apprecieeren van elkaars grondgedachte. Ook al spreekt men daarbij schijnbaar langs elkaar heen.

Ik wil daarom niet aarzelen U onmiddellijk te zeggen, dat mijn betoog met dat van den heer *Sanders* maar betrekkelijk weinig punten van aanraking zal hebben.

De roep van den heer *Sanders* als een bij uitstek conscientieus en uitstekend tandarts heeft mij van vele kanten bereikt. Als de heer *Sanders* spreekt over wat hij goed vindt in de behandeling van zijn

*) Resumé, door *Prof. Heringa* opgesteld, van het door hem ter vergadering gezegde.

patiënten, als hij zijn opvatting geeft van het werk van den tandarts — dat werk, dat ik hoe langer hoe meer ben gaan apprecieeren en waarvan ik de moeilijkheden elken dag beter ben gaan begrijpen — dan ben ik overtuigd, dat de heer *Sanders* daarbij volkomen gelijk heeft. Ik wil dus daarover met hem niet strijden. Ik wil alleen náást hetgeen hij heeft aangevoerd iets anders zetten.

Nu weet U op welke basis ik spreken zal. Ik zal tot U spreken zuiver op sentimentsgronden. De heer *Sanders* heeft ons gesproken van de ideale zorg van den tandarts voor zijn patiënten. Ik wil in schrille tegenstelling daartegenover plaatsen de wantoestanden in onze maatschappij. Wanneer hij spreekt van een te veel aan tandartsen, dan zeg ik: er zijn er niet te veel, maar veel, veel te weinig. Wanneer de heer *Sanders* zegt, dat nog steeds de tandarts niet te veel patiënten heeft, dan wijs ik op wantoestanden in onze fondsen. Al die tandartsen, die aan de fondsen werken, komen practisch, massaal gesproken, amper verder dan tot het leeg halen van monden, dan tot het maken van gaten, die als regel onvoldoende of niet gevuld worden.

Hoe verdienstelijk de beschouwing van den heer *Sanders* wezen moge over de verhouding tusschen den tandarts en den individueelen patiënt in zijn spreekkamer, daarnaast is plaats voor de psychologie van *Tavona*, die erop wijst dat er duizenden bijkans zonder hulp buiten de deur staan. Hun verzorging d.w.z. de opbouw van een werkelijke sociale tandheelkunde is het ideaal dat *Tavona* zich heeft gesteld. Met haar mondverzorgstersopleiding beoogt *Tavona* de vorming van hulpkrachten om U in staat te stellen, Uw werkingsfeer te vergrooten. Wanneer U op het oogenblik Uw dag vol heeft, heeft U 25 of 30 patiënten afgeholpen. Maar dán weet U, dat U niet 30, maar 60 of 70 patiënten behandeld hebt. U vreesst van de invoering van deze hulpkrachten verminderde securiteit? Ik zal niet tegenspreken, maar wil dit nadeel aanvaarden, bedenkend dat „le mieux est souvent l'ennemi du bien.” Weet U dat in ons groote koloniale Rijk, Indië, zoo dun bezaaid met artsen, speciaal opgeleide inlandsche subalterne krachten, mantries, een groot deel van het routine-werk van den arts overnemen? De heer *Sanders* heeft in het begin van zijn betoog gezegd, dat hij niet naar Amerika wilde kijken, maar toch was zijn geheele betoog telkens weer gebaseerd op Amerika. *Tavona* wil niet Amerika imiteeren, integendeel, de verhoudingen in Amerika en hier laten zich niet vergelijken.

Ook zonder nadere motiveering moet U duidelijk zijn dat voor het slagen van preventieve geneeskunde noodig is, dat de diagnose objectief wordt gesteld en dat het resultaat, de therapie, objectief kan worden beoordeeld. Er is, geloof ik, niet één tak van de geneeskunde, waar deze voorwaarden zoo volkomen zijn vervuld als in de tandheelkunde.

Slechts één ding ontbreekt voor de uitbouw van de sociale preventieve tandheelkunde: een doeltreffende organisatie. In de vaststelling van dit feit ontmoeten de heer *Sanders* en ik elkaar. Welnu, het is

met behulp van de mondverzorgsters, dat *Tavona* meent het best het sociale massawerk te kunnen organiseeren. Of deze meening juist is? gij kunt het bestrijden. Dit staat echter voor mij vast, dat bij goede werkverdeling U nimmer zult behoeven te spreken van antagonisme tusschen tandarts en mondverzorgsters. Evenzoo als een wijkzuster, of een vroedvrouw op het platte land, een deel van het werk van den arts overneemt en de arts in haar zijn medewerkster ziet, evenzoo zult U bij Uw taak in de mondverzorgster een krachtige hulp kunnen zien. Zij zal Uw arbeids sfeer vergrooten. Zoo zult U in de mondverzorgster Uw medewerkster zien, die U de mogelijkheid biedt de verzorging van het Nederlandsche volk in zijn geheel op U te nemen, en zoo de tandheilkunde schooner nog te maken dan zij op het oogenblik reeds is.

De heer *Van Andel*: M.d.V. D. en H. Al ware het alleen maar uit deferentie voor het feit, dat collega *Sanders* zoo objectief en zoo historisch juist in het begin van zijn rede heeft uiteengezet, hoe zich dit vraagstuk heeft ontwikkeld, waarbij hij ook mijn naam heeft genoemd, zou ik het op prijs stellen een enkel woord te mogen spreken. Toch is er nog een andere reden, waarom ik het woord wensch te voeren. Hoe wonderlijk het ook moge klinken, ik heb er zelf ook verbaasd over gestaan, er zijn toch een paar punten in wat collega *Sanders* gezegd heeft, die ik onjuist acht. Ik heb mij daarover verbaasd en ik twijfel er ook niet aan, dat hij zal aantoonen dat ik abus ben en dat hetgeen hij zeide wel juist was.

Het eene punt is dit. Collega *Sanders* heeft gezegd, dat ik in Amerika zou bekoord zijn uitsluitend door het werk van de mondverzorgsters. Daarin vergist hij zich, want ik ben niet alleen bekoord door haar werk, maar ook door haar persoon.

U moet inderdaad die dames eens gezien hebben, die als verpleegster of als onderwijzeres al jaren lang in het leven hadden gestaan, die toen met dit werk in aanraking zijn gekomen en daarin een levensvulling gevonden hebben, om te kunnen verstaan dat hier nog iets meer achter zit dan een verstandelijke overweging, de zucht om een dagloon te verdienen. Ik herzeg dus, ik ben niet uitsluitend door haar werk bekoord, maar ook door haar persoon, en die invloed is bij mij nog niet uitgewerkt. Ik zou U allen toewenschen dat U ook onder die bekoring zoudt kunnen komen, dan behoeften wij niet langer uitsluitend theoretisch en op grond van verstandelijke overweging te spreken, hoewel ik dit overigens natuurlijk niet verkeerd acht.

Een tweede punt, dat ik in het betoog van collega *Sanders* niet geheel en al juist achtte is, dat naar zijn meening de gelegenheid nimmer is geboden of althans (zoo corrigeerde hij zichzelf) nimmer is aangegrepen om dit vraagstuk eens serieus in den kring van collega's te bespreken. Evenals collega *Sanders* wil ik met enkele historische gegevens mijn bedoeling toelichten.

In 1913 werd in deze zelfde Vereeniging door niemand minder dan

collega *Sanders* een voordracht gehouden over de moderne eischen en de mogelijkheden van de conserveerende tandheelkunde. Laat ik tusschen haakjes U allen, en vooral den jongeren collega's mogen aanraden om dat stuk nog eens te lezen. Het staat in het Tijdschrift van December 1914 en hoewel collega *Sanders* zelf mij zeide: het is niet meer modern, geloof ik toch dat het vandaag aan den dag nog zijn volle waarde behouden heeft. In dat stuk, van 1913 dus, zegt collega *Sanders*: De nieuwere tandheelkunde behoort niet een of enkele tanden te behandelen, maar moet den toestand van het geheele gebit beschouwen, moet preventief optreden ten opzichte van het ontstaan van caries en pyorrhoea. Vandaag is dat voor ons vanzelfsprekend, maar in 1913 moest dat in onzen kring nog als iets nieuws verkondigd worden. In 1929, op het congres te Utrecht, heeft ook weer collega *Sanders* gesproken. Hij sprak toen in het Duitsch (gemakshalve!) over: Die Mundhygiene im Zahnärztlichen Unterricht. U ziet het, in de jaren, dat hij in de praktijk heeft gestaan, heeft dit zelfde onderwerp hem niet losgelaten. Toen sprak collega *Sanders* als volgt: Die periodische Kontrolle bestehender Füllungen auf sekundärer Karies, übergreifenden Rändern, fehlerhaften Kontakte u. s. w. soll für ihn (d. w. z. voor den practicus) selbstredend sein." Welnu, tusschen 1913 en 1929 is er naar mijn bescheiden meening overvloed van gelegenheid geweest en geboden, om dit vraagstuk van alle kanten te bekijken. U zult het mij niet kwalijk nemen, als ik een oogenblik er aan herinner dat in ons Tijdschrift over dit onderwerp herhaaldelijk en uitvoerig geschreven is en op zoodanige wijze, dat het haast wel tot verzet moest prikkelen. Ik zou bijna zeggen, wanneer met al die pogingen niets anders bereikt zou zijn, dan dat een man als collega *Sanders* in dezen kring en op deze wijze nu gesproken heeft, dan zijn wij al meer dan beloond voor het pogen van al die jaren. Het zou mij voldoende zijn, wanneer alle collega's die vanavond collega *Sanders* hebben aangehoord ook zijn woorden ter harte zouden nemen. Dan waren wij al een heel eind verder met dit vraagstuk.

Maar, en nu kom ik tot het derde punt, dat mij naar aanleiding van de rede van collega *Sanders* van het hart moet, ik heb in zijn betoog ten eenenmale gemist hoe volgens hem dit vraagstuk dan wel moet aangepakt worden, dat door de voorstanders van mondverzorgsters altijd weer als het drijvende principe wordt gevoeld, het vraagstuk van de preventie in de tandheelkunde. Dat heb ik in zijn betoog ten eenenmale gemist en ik zou hem willen vragen: is hij overtuigd, dat op het oogenblik die periodische Kontrolle bestehender Füllungen, übergreifenden Rändern, fehlerhaften Kontakte u. s. w. voor den Nederlandschen collega, ik mag gerust zeggen, voor den Europeeschen collega, al selbstredend is geworden? Ik ben zoo vrij, dat te betwijfelen. Hiermede uit ik een ernstig bezwaar dat wij, als tandartsen, elken dag weer gevoelen, althans moeten gevoelen, dat de tandheelkunde in haar taak, in haar directen plicht, elken dag en volledig tekort schiet. De vraag, hoe wij aan onze verplichting zullen voldoen,

weegt bij ons niet voldoende zwaar, vrees ik, en ook na het betoog van collega *Sanders* is die angst bij mij niet weggenomen.

Men redeneert van den kant van de overproductie, maar men redeneert te weinig van de zijde, waar de taak van de tandheekunde is, waarover collega *Sanders* in 1913 zelf al gesproken heeft. Die taak is door de moderne tandheekunde, niet in theorie en niet in haar wetenschappelijke bladen, maar wel in de praktijk, ten eenenmale verwaarloosd. Wij mogen ons daarom wel zes maal bedenken, alvorens er toe mede te werken om een categorie van helpsters te kweken (volgens mij moeten het inderdaad alleen helpsters zijn, en geen helpers) die ons werk zullen controleeren.

Ik geloof dat wij hier inderdaad een moeilijkheid hebben, die wij zeer zeker onder het oog moeten zien en die moeilijkheid heb ik helaas door den heer *Sanders* niet hooren bespreken. Wij mogen ons wel dubbel bedenken, (en als voorstander van het instituut mondverzorgsters aarzel ik niet, dat te zeggen) voor wij een categorie helpsters gaan kweken, die ons werk onder het oog zullen krijgen. Maar juist op grond daarvan meen ik te mogen volhouden, dat het een eisch van wel-ingeziene praktijk van de tandheekunde is om desondanks en desalniettemin ernstig mede te werken aan het kweken van een dergelijke categorie van helpsters. Het zou voor de tandheekunde een buitengewoon gewichtige stap in de goede richting zijn, als wij, tandartsen, werkten in het dagelijksch besef, dat iedere vulling die wij leggen automatisch komt onder de controle van iemand anders.

Dat men, ook van maatschappelijk standpunt geredeneerd, zou kunnen volhouden dat er geen behoefte bestaat aan die helpsters, omdat de stroom van tandartsen zoo toeneemt, dat bevreemdt mij ten eenenmale. Want, laat ik een oogenblik ingaan op dat, ik zou bijna zeggen, handige argument van den heer *Sanders*, dat het toch eigenlijk veel gemakkelijker is, aan helpsters het maken van eenvoudige fissuurvullingen te leeren dan dat paedagogisch werk en dat nauwkeurig controleerend werk. Aangenomen dat dit waar is, wat ik nog niet onderschrijf, dan vraag ik U toch in gemoede af: wat is ten slotte en uiteindelijk het doel van de tandheekunde? De tijd, dat wij ons beleedigd achtten wanneer men zeide: gij zijt eigenlijk glazuur-tandartsen, is nu toch wel voorbij en in de toekomst zal het toch zoo ver moeten komen, zullen wij hopen, dat in den mond van den patiënt niet veel anders behoeft te worden gedaan dan fissuurvullingen. Vooral als waar zou zijn, wat de medische wetenschap ons schijnt te willen verzekeren, dat men rachitis inderdaad zou kunnen voorkomen. Het is misschien wel een interessante mededeeling, die ik U hier tusschen door wel mag doen, dat een van onze vooraanstaande tuberculose-artsen, die jaren lang in de praktijk is en die privaet-docent is in Amsterdam, en die a.s. Maandag zal promoveeren, in zijn proefschrift uitdrukkelijk de stelling verdedigt dat het toereiken van D-vitamine geen afdoende prophylaxis van rachitis verzekert. Wanneer echter de medische wetenschap rachitis en vatbaar-

heid voor caries kan voorkomen zullen wij, als tandartsen, de eersten zijn om dat toe te juichen. Wanneer men het zou willen laten voorkomen alsof wij, die spreken voor de mondverzorgsters, het belang van preventie juist zien in het tandenpoetsen, dan verstaat men ons verkeerd en dan beoordeelt men ons niet billijk. Dat de voorstanders wel eens dien schijn hebben gewekt wil ik niet ontkennen, maar dat zij zouden willen verdedigen dat het voornaamste in de preventie is het tijdig en regelmatig poetsen van de tanden, dat is niet een billijk oordeel. Wanneer mocht blijken dat men door dieet en door moederschapszorg caries kan voorkomen, dan zullen wij als tandartsen de eersten moeten zijn om dat toe te juichen en te bevorderen, maar dan zal het resultaat zijn dat wij niet veel anders meer hebben te doen dan fissuurvullingen maken. Wanneer dus collega Sanders zegt: laten wij die juffrouwen liever het maken van fissuurvullingen leeren dan dat moeilijke werk, dan zou ik de zaak willen omkeeren en zeggen: Wanneer de tijd eenmaal daar zal zijn, dat het tandheilkundig werk, dat in den mond noodig is, niet anders meer zal zijn dan het maken van fissuurvullingen, dan behoeven wij niet bang te zijn, dat de stroom van tandartsen zich met eenparige snelheid zal blijven uitbreiden, dan zal die stroom slinken als sneeuw voor de zon, en hoe de toestand dan zal zijn, of dan de helpsters die fissuurvullingen zullen moeten maken, dat is een vraag waaraan wij nu nog niet toe zijn. Waar wij nu aan toe zijn is, dat de overgrote massa in ons vaderland geen behoorlijke preventieve tandheilkundige hulp krijgt en ook niet kan krijgen. Ondanks alles wat collega Sanders beweerd heeft, houd ik vol, dat wanneer alles door den tandarts zou moeten gebeuren, de tandartsenstand zienderoogen achteruit zou gaan. Als wij ons nuchter aan de werkelijkheid houden, dan vraag ik mij af: waarom doen zij dat niet in de dagelijksche praktijk? Wij zien toch voor onze oogen, dat in de dagelijksche praktijk bitter weinig van de preventie terecht komt. Wanneer men dus gevaar ducht van de helpsters, die bij dit werk hand- en spandiensten zullen verrichten, dan moet men uitgaan van den eisch van de tandheilkunde en dan moeten wij ons op het standpunt stellen, dat wij niet mogen rusten, voor wij de preventie tot het uiterste moeten hebben doorgevoerd. Pas wanneer dat bereikt is, komt de vraag aan de orde: is dat werk voor den tandarts of voor de helpsters. Wij weten echter, dat als er morgen twee maal zooveel tandartsen zouden zijn als nu, dat zij niet bereid zouden worden gevonden om in de scholen (ik spreek nu niet van Amsterdam en Utrecht, maar van ons vaderland) het preventieve werk te doen dat wij aan de mondverzorgsters willen opdragen. U zult het wel met mij eens zijn, dat zij niet alleen niet te vinden zouden zijn in aantal, maar dat zij er ook niet toe bereid zouden worden gevonden.

Van degenen, die het instituut van de mondverzorgsters bestrijden, en dus nu in de eerste plaats van collega Sanders mag ik vragen, welken weg zij dan aangeven om den plicht, dien wij als professie dagelijks verzuimen, te vervullen. Ik leg daarop den nadruk, al zal

collega *Sanders* mij dat heftig bestrijden; ik wil ook niet beweren, dat *hij* te kortschiet, maar wij, als professie, schieten dagelijks tekort tegenover de mede-bewoners van ons vaderland. Wat heeft de professie dan aan te bieden, om dien plicht te vervullen? Dat heb ik noch uit het betoog van collega *Sanders*, noch van andere sprekers gehoord en ik ben nog altijd zeer benieuwd welken weg men dan voorstelt. Het is voor de voorstanders van het instituut van de mondverzorgsters geen quaestie van rechthaberei. Wanneer zij overtuigd worden dat er een andere weg is, die beter is, dan zullen zij de eersten zijn om dat toe te juichen. Ik vrees echter, wanneer degenen die zoo uitbundig geapplaudisseerd hebben de consequentie van hun applaus blijven aanvaarden, om te blijven bij het Bijbelsche verhaal dat collega *Sanders* aanhaalde, dan staat voor mij vast dat evenals daar eerst de ezels zullen gaan spreken, en pas daarna kwam Bileam. (*Applaus*).

De heer *Jan Visser*. M. d. V. Als ik ook mijn zwakke krachten nog mag aanwenden om iets in het midden te brengen dan is dat wel uit een gevoel, dat de zaak a priori wel eenigszins scherp gesteld is. Ik vermeen dat collega *Sanders* dat bewust gedaan heeft, maar hij heeft ten slotte van die toekomstige mondverzorgsters ons een wel wat al te kleurig beeld voor oogen getooverd. Hij begon met een vrouwelijke hulp te schilderen, die zoo geleidelijk aan een stuk van de tandheelkunde zelfstandig zou gaan uitoefenen. Hij heeft zelfs de mogelijkheid in het vooruitzicht gesteld dat wij ten slotte, als wij dezen weg eenmaal inslaan, haar ook het maken van fissuurvullingen wel zullen toevertrouwen. Is dat wel waar, en staat het vraagstuk dat wij behandelen inderdaad zoo? Want, een historisch feit is vanavond vergeten. Toen de heer *Sanders* zijn lezing aankondigde, dacht ik: in de Vereeniging van Nederlandsche Tandartsen is dat eigenlijk vreemd, want betreft het hier niet in de eerste plaats een sociaal vraagstuk en hebben wij dat vraagstuk niet al eens aangesneden in de Maatschappij tot Bevordering der Tandheelkunde? Er is toch een commissie geweest, die een advies heeft uitgebracht, waaraan de vergadering haar sanctie heeft gehecht. Aan die sanctie hebben wij, die medegewerkt hebben aan *Tavona*, ons brevet ontleend om daaraan te kunnen en te mogen deelnemen.

Men heeft toen een rapport ter tafel gebracht, waarin gezegd werd: in de schooltandheelkunde is de mondverzorgster toelaatbaar, maar of zij ook in de praktijk moet komen, daarover zullen wij nog eens praten.

Wij hebben dus een rapport gekregen, aan de hand waarvan men aan het werk gaat. Nu komt men in een vergadering, waar collega's uitbundig applaudisseeren nadat iemand, en dat is zijn goed recht, een schril beeld gegeven heeft van het instituut der mondverzorgsters. Geldt dat applaus het intellect van den spreker, en hetgeen hij tracht te bereiken? Ik heb mede geapplaudisseerd. Maar, moet ik dat applaus vertolken als een bewuste afkeering van degenen, die

streven naar opleiding van mondverzorgsters voor de hygiëne van den mond van het kind, dan kent mijn verbazing geen grenzen. Hoe zullen wij dan in de toekomst onze krachten kunnen geven aan maatschappelijk werk, wanneer wij hiermede geconfronteerd worden? Moet een daad, die eerst is gesanctioneerd, later door de massa weer worden afgekeurd, wat moeten wij dan? Stel, wij komen vanavond tot de conclusie dat dit instituut uit den booze is, wat moeten dan de menschen in Amsterdam doen, die uit kracht van het in de Maatschappij besprokene aan het werk zijn gegaan? Moeten zij tot die dames zeggen: Wij hebben ons vergist?

Degenen, die vanavond tegen het instituut gesproken hebben, waren waarschijnlijk op die andere vergadering ook aanwezig en hebben waarschijnlijk ook daar er tegen gesproken, maar zij hebben ons niet kunnen overtuigen. Maar waarom hebt gij, Dames en Heeren, toen die pleidooien daar werden gehouden, waarbij gij ook aanwezig waart, niet geapplaudisseerd evenals vanavond, zoo sterk, dat Uw Bestuur had gezegd: dan kunnen wij niet in zee gaan, die voorstellen kunnen wij zoo niet aanvaarden. Dát zou het moment zijn geweest, maar nu komt gij te laat.

Collega *Sanders* verbindt het instituut van de mondverzorgsters oogenblikkelijk aan dezelfde functie in de particuliere praktijk. Daarmede doet hij kwaad. Hij had veel beter kunnen stellen het geval van de mondverzorgster in de schooltandheelkunde en in de nazorg en zoo langzamerhand, als wij het daarover eens zouden kunnen zijn, zouden wij kunnen gaan denken aan dezelfde dames in de particuliere praktijk. Op het oogenblik echter spreken wij daarover niet. Op het oogenblik moeten wij aan het werk op de basis: hoe kunnen wij een behoorlijke schooltandverzorging in Nederland ingevoerd krijgen, en hoe kunnen wij behoorlijke nazorg geven? Dan ga ik iets verder en kom ik bij de ziekenfondsen. Nu vraag ik U, dames en heeren, die den heer *Sanders* zoo enthousiast hebt toegejuicht, als gij werkelijk en waarachtig bekeken hebt wat hij bedoelde, en gij zijt werkzaam aan een ziekenfonds, applaudisseert gij dan ook niet als maatregelen genomen worden om Uw hulp aan de ziekenfondsen meer afdoende te maken dan zij op het oogenblik is?

Ik hoor hier roepen, alleen door collega's. Maar hebt gij dan wel eens berekend, wat het zou kosten, op het oogenblik tandheelkunde in vollen omvang te geven aan de maatschappij? Men spreekt van een te veel aan tandartsen. Dwaasheid! Er zijn acht millioen Nederlanders en ik ken geen enkele particuliere praktijk, uitgeoefend op de basis als de heer *Sanders* heeft bepleit, die meer dan duizend patiënten kan verzorgen. Kent gij praktijken, die werkelijk prophylactische hulp geven, die elk gebit, dat onder hun aandacht komt, volledig onderzoeken en die meer dan 1000 patiënten tellen? Ik ken ze niet. Praktijken, die grooter zijn, werken op de ongelukkige basis die zij hebben. Dat is geen verwijt, de toestand is nu eenmaal zoo. Men moet geven prothetische hulp en extractie-hulp, en die hulp kan men geven aan een grooter aantal menschen. Wanneer men echter een

idealen toestand wil bereiken mag men het aantal patiënten niet hooger stellen dan 1000. U kunt dan voor acht millioen Nederlanders 8000 tandartsen gebruiken, dan kan het aantal tandartsen dus nog vertienvoudigd worden. Utopie? Direct toegegeven! Maar dan doe ik 50% er af. Dan heb ik nog 4000 tandartsen noodig, dat is vijf maal zoo veel als tegenwoordig. Op deze basis doorgaande kunt U aannemen, dat wij in dezen noodtoestand op de eene of andere wijze een instituut moeten scheppen, waardoor wij op het oogenblik reeds de massa van het volk en de Regeering kunnen aantonen, dat wij de ideëele gedachte van den heer *Sanders*, die naar ik hoop ons aller gedachte is, in de praktijk willen brengen en dat wij niet schromen desnoods een deel van ons eigen bestaan in gevaar te brengen, als daarmede de tandheelkunde en de tandheekkundige verzorging geënd zijn (*Applaus*).

De heer *Eibrink Jansen*: M. d. V. D. en H. Ik hoop dat U het mij niet euvel zult duiden, wanneer ik, nadat zooveel theoretici (als ik die uitdrukking mag gebruiken) aan het woord zijn geweest, als practicus mijn zuiver zakelijk standpunt op de volgende wijze wensch uiteen te zetten.

In den tandheekkundigen boomgaard is een boompje gegroeid, waaraan nu het grooter is geworden vruchten zijn rijp geworden, die er voor de Zondagswandelaars, die er van tijd tot tijd langs komen, aanlokkelijk uitzien. Wij zullen echter eens moeten onderzoeken of ook de innerlijke waarde wel beantwoordt aan de verwachtingen.

Wij zullen daartoe de vruchten eens stuk voor stuk bekijken.

De moeilijkheid van het onderwijs in mondverzorging is zoo groot, dat het slechts mogelijk zal blijken, evenals dit met handenwasschen voor de les en na het gebruik van de W. C. het geval is, door dagelijkse lessen en voorbeeld van den klasse-onderwijzer in de hoogere klassen op den duur een gewoonte bij de kinderen te doen ontstaan. Desnoods gedwongen klassikaal borstelen dagelijks.

Van een oppervlakkig praatje, eens per half jaar door een vreemde juffrouw gehouden, in plaats van dagelijks herhaalde aanmaningen door iemand, die invloed op de kinderen heeft, verwacht men in onderwijskringen weinig heil. Meer en meer zelfs neemt het gebrek aan concentratie toe, waardoor het moeilijk wordt, beslist noodzakelijke dingen als rekenen en lezen bij te brengen.

Aan 120 gezinnen is door huisbezoek inzicht in mondverzorging gebracht. Dat het echter voor een stad met 50.000 gezinnen met schoolgaande kinderen voor de belastingbetalers mogelijk zal blijken (want zij dragen toch de kosten) dit ook te doen, meen ik sterk te moeten betwijfelen.

Hier zit de onderwijsvogel op een tak, wiens lied niet altijd goed beluisterd wordt. De klanken, die mijn oor opvangt, zijn meer *een schreeuw naar beter biologisch georiënteerd tandheekkundig onderwijs*, waardoor vraagstukken die de moderne tandheekkunde zal heb-

ben op te lossen, beter zullen kunnen worden bekeken, dan tot nu toe het geval is, dan naar porte-polishers.

Ik vermoed, dat de vogel zoo dicht bij deze Californische vrucht is gaan zitten om er straks eens flink in te pikken, uit woede, dat hier gelden, die reeds lang hem toekomen, voor onnutte andere dingen zullen worden besteed. Amerikaansch particulier kapitaal te vergelijken met belastinggelden geeft scheeve voorstellingen. — Er zijn echter nog meer vooze vruchten.

De praktijk van de Haagsche schooltandverzorging leert, dat het mogelijk is, *zonder uitgebreide reiniging vooraf, toch behoorlijk te onderzoeken*. De 14 tandartsen, die hun bevindingen van hun onderzoek der kindermonden in een rapport hebben vastgelegd en unaniem als hun meening te kennen gaven, dat de resultaten vergeleken bij het onderzoek van 1910 treffend waren, zijn toch geen ondeskundigen of tot oordeelen onbevoegden. Bovendien zijn twee leden van de Commissie voor Schooltandverzorging eveneens op de Haagsche scholen geweest. Hun meening was eveneens zeer gunstig.

Zullen voorts de grootte van den borstelhouder, de lengte der haren en de wijze waarop deze zijn bijgeknipt onze volks- en proletariërskinderen, die toch het grootste gedeelte van de patiëntjes vormen, eenig belang inboezemen? Ik meende, dat op jeugdigen leeftijd de belangstelling meer naar knickers, voetballen, poppen en haren van klassegeneoten uitgaat, dan naar haren van tandenborstels. Wie over dit onderwerp spreken wil, lette eens op de kinderen van beter gesitueerden, waar hun tandborstelen de eeuwige nachtmerrie van de moeders schijnt te zijn.

Wie van *tandsteen* spreekt bij kinderen van 6—12 jaar geeft blijk nimmer duizenden kindermonden onder de oogen te hebben gehad.

Het *aftasten van alle vlakken* van tanden en kiezen zal blijken, evenmin noodzakelijk te zijn. Immers, op zesjarigen leeftijd zullen we ons kunnen bepalen tot het inspecteeren van de occlusale en buccale vlakken der ondermolaren en daar veel distale caviteiten in de tweede melkmolaar voorkomen, het mesiale vlak van de blijvende molaar. Het meestal in deplorabelen toestand verkeerend melkgebit, vol caviteiten en soms openliggende wortelkanalen zal buiten beschouwing moeten blijven. Hoogstens kan er sprake zijn van het genezen van abcessen en ulceraties in de wang. Het onderfront, dat nu volgt, is *cariesvrij*. Is hier caries, dan is de structuur van de rest van dien aard, dat we van alle verdere behandeling moeten afzien. Het bovenfront is ternauwernood doorgebroken en kan dit jaar buiten beschouwing blijven. De bovenmolaren leveren dan nog 6 vlakken op, zoodat we met 12 vlakken in totaal in de eerste klasse volstaan kunnen.

Op zevenjarigen leeftijd blijft het onderzoek vrijwel gelijk.

Op achtjarigen leeftijd kunnen reeds de praemolaren zijn doorgebroken. Hierbij kunnen we ons tot het occlusale vlak bepalen, en aan de approximale aandacht schenken, indien dit zou rusten tegen fragmenten van melkwortels. Op dezen leeftijd wordt het al noodig

aandacht aan de approximale vlakken van de boven-incisieven te schenken. In totaal tel ik dan de 12 van zoeven, plus 4, plus acht, maakt 24 vlakken. Waarbij de intuïtie van een geroutineerd tandarts zeer veel tijd zal besparen.

Op negenjarigen leeftijd zullen iets meer praemolaren zijn doorgebroken. Vermeerderen we het aantal vlakken met 8, waardoor we op 32 komen.

Op tienjarigen leeftijd beginnen vaak reeds de hoektanden door te breken, die echter als erkend sterkste tand bij dit onderzoek vrijwel verwaarloosd mogen worden.

Op elfjarigen leeftijd zullen meestentijds alle praemolaren zijn doorgebroken, waarvoor ik het aantal vlakjes nog eens met 8 wil vermeerderen, zoodat we voor de vijfde klasse op 40 zijn aangeland.

Op twaalfjarigen leeftijd begint het gebit de voltooiing te naderen. De blijvende tweede molaren zijn vaak al doorgebroken en geven voor onder- en bovenkaak samen 8 vlakken meer. 48 is nu het getal geworden voor de zesde klasse. Speciale aandacht zal gewijd moeten worden aan de mesioocclusale groef van de M_2 , daar deze vrij langen tijd gedeeltelijk onder het tandvleesch vertoefd. Tandsteen begint zich op dezen leeftijd af te zetten.

Het onderzoek van al deze vlakken kan het best geschieden door voor het kind zittend of staand, met sonde en spiegel beurtelings de lip weg te houden, bij het bovenfront met den spiegel de lip weg te drukken en onderwijl te sondeeren. Op deze wijze is het mogelijk, zonder een kind *met de handen* aan te raken het onderzoek te verrichten. Een tandarts, die daarin ervaring bezit kan op één morgen bij ongeveer 200 kinderen dit onderzoek doen, daarbij gebruik makend van een telkens voor ieder kind te steriliseeren sonde 29 en een spiegel. Indien de spiegel neiging vertoont te beslaan, kan deze door even tegen de wang houden op lichaamstemperatuur worden gebracht en zal dan helder zijn.

Een uitgebreider instrumentarium kan bij dit werk nooit tot rationalisatie voeren, tenzij voor zeer speciale gevallen op hooger leeftijd. Ter dege zal op de desinfectie dienen te worden gelet, zal niet de geheele schooltandverzorging als middel ter bestrijding van tandbederf erger blijken dan de kwaal. De kans op het overbrengen van infectiekiemen van het eene kind op het andere is bij niet voldoende desinfectie wel heel groot.

Over het *voordeel van het eens per half jaar polijsten met oranje-houtjes* en een s l i j p m i d d e l zijn nooit behoorlijk gedocumenteerde histologische onderzoekingen gepubliceerd en bepalen de voorstanders zich tot de macroscopische subjectieve waarneming, dat de tand dan schoon en glad is. De praemature verwijdering van de om physiologische redenen waarschijnlijk belangrijke membraan van *Nysmith* wordt geheel buiten beschouwing gelaten.

Eindelijk tref ik eens een gave vrucht aan. Het is volkomen juist, dat de gebitsinspectie niet aan een willekeurige schoolverpleegster er-nog-eens-bij opgedragen kan worden. Wie wel eens gezien heeft

de hoeveelheid werk, waar deze zusters doorheen moeten worstelen zal dit dadelijk toegeven. Bovendien zouden, omdat slechts een tandarts de juiste diagnose kan stellen, veel gevallen niet, enkele hope-looze gevallen misschien juist wel ter behandeling komen, terwijl het juist de bedoeling is door vroegdiagnose tot arbeidsbesparing te komen.

Indien bezuinigd zou moeten worden op de kosten van het systeem zonder mondverzorgsters welk systeem te 's Gravenhage nooit de 80 cent per kind per jaar te boven is gegaan, zou dit slechts kunnen geschieden, niet door halfjaarlijksche reiniging met een zeer en zeer problematisch effect, waardoor bovendien de kosten vermeerderd, in plaats van verminderd zouden moeten worden, daar hiertoe extra krachten in dienst zouden moeten worden genomen, maar door te bezuinigen op de krachten, die het zuiver conserveerend deel van het werk verrichten.

Door de verhouding tusschen het aantal inspectie- en behandelingsdagen zal het laten verrichten van het onderzoek door juffrouwen een besparing van 7 cent per kind per jaar brengen. Indien men echter het argument kostenbesparing door reiniging gebruikt valt hier onmiddellijk een *kostenvergroting* bij op, n.l. van 49 cent per kind.

Men tracht het zwaartepunt der schooltandverzorging geheel ten onrechte te verschuiven naar de mondreiniging. Mijn persoonlijke ervaring van 6 jaar — en ik weet, dat deze door alle schooltandartsen gedeeld wordt — wijst uitsluitend en alleen in de richting van de zorgvuldig gepraepareerde caviteit; of verkeert men in de veronderstelling, dat zelfs de z.g. pitcaviteit niet meer zal voorkomen door het eens per half jaar polijsten van het oppervlak?

Zelfs de praeparatie van de caviteiten van een maand op school zijnde 6-jarige kinderen vereischt behoorlijke kennis van de conserveerende tandheelkunde niet alleen, maar zelfs zeer nauwkeurig werken met het oog op het soms zeer hoog liggen van de pulpahoorns bij deze jeugdige elementen.

Ondanks het feit, dat met een koperalliageamalgaam, slechts bevredigende resultaten op den duur te krijgen zijn, zal men toch reeds caviteiten volgens de methode van Rebel-Tasman moeten behandelen op dezen leeftijd.

Dat dit werk, waarvan alles afhangt, zooals in Rusland aan z.g. vultechnikers kan worden opgedragen, zal ieder deskundige ontkennen ¹⁾. Zelfs indien onder voortdurende controle van een deskundige gewerkt zou worden, is een kleine onachtzaamheid reeds voldoende om een pulpa te doen aanboren, met de bekende gevolgen bij het niet-waarnemen. Of men nu vultechnikers of mondverzorgsters dit werk zal laten doen (what 's in a name) ten einde tot kostenbesparing te komen, op den duur zal toch blijken dat men van den volledig bevoegden schooltandarts, die waarachtig niet hoog gesalarieerd is, goedkoopere hulp kan verwachten.

¹⁾ Zie Tijdschrift voor Tandheelkunde 1923 blz. 631.

De quintessens van de zaak blijft liggen in het snel en goed en duurzaam vullen van het defect. Al wat hier meer omheen geweven wordt is uiterlijke schijn, die noodeloos geld kost en in dezen tijd wel heel erg ongelegen komt.

De loten, die deze vruchten voortbrengen, dienen afgesneden te worden en een kundig boomkweeker zal op den ouden stam drie nieuwe loten moeten enten.

Dat zullen zijn:

1. het vinden van een methode, die het uitboren van defecten pijnlooser zal doen geschieden dan nu reeds het geval is, daar bij massabehandeling van plaatselijke verdooving geen sprake kan zijn. Terwijl juist de angst van het kind voor de soms pijnlijke behandeling, die niet steeds te omzeilen zal zijn, het aanvankelijke enthousiasme doet bekoelen.

2°. Het vinden van een methode om op eenvoudige wijze een omstelling van het lichaam te verkrijgen, waardoor de oorzaken van het overmatig mucinegehalte van het speeksel zullen worden weggenomen, terwijl ook beïnvloeding van den zuurgraad van het speeksel onder de oogen zal dienen te worden gezien.

3°. De kosten te verminderen, in plaats van te vermeerderen, ten einde de schooltandverzorging in meerdere gemeenten mogelijk te maken, waar nu nog tegen de toch hooge kosten wordt opgezien. Waar over de geheele linie in Europa op alle uitgaven dringend bezuiniging wordt voorgesteld, is het m.i. onverantwoordelijk een systeem te propageeren, dat slechts vermeerdering van kosten met zich zal brengen, terwijl — men kan er zich persoonlijk van komen overtuigen, mits men er eenige ochtenden voor over heeft — op andere wijze, met beduidend minder kosten, betere resultaten worden bereikt.

Willen we Nederland cariesvrij maken, dan zal de internist meer dan totnutoe het geval is, zich moeten toeleghen op dit speciale terrein, in samenwerking met den tandarts; een terrein, waarop de tandarts alleen, door zijn speciale studie, herhaaldelijk zal struikelen. (*Applaus*).

De heer Norden. M. d. V. D. en H. Het is niet mijn bedoeling, een zoo uitvoerig en zoo gedocumenteerd betoog te houden als wij van verschillende zijden hebben mogen hooren. Ik wensch mij te bepalen tot enkele opmerkingen, die bij mij zijn opgekomen naar aanleiding van wat ik gehoord heb.

Prof. Heringa is vooral getroffen door den droevigen toestand van de monden van die categorie van ons volk, die in de fondspraktijk thuis behoort en die daar behandeld wordt. Tot op zekere hoogte treft onze professie dus het verwijt, dat zij in de fondspraktijk tekort schiet. Ik zal zeker niet beweren, dat in de tandheelkundige voorziening in de ziekenfondsen alles is, zooals het wezen moet. Verre van dien! Wanneer ik mij echter rekenschap geef van de toestanden op medisch gebied, in de fondsen, dan vraag ik of in dat opzicht alles dan zoo veel idealer is.

Als ik goed op de hoogte ben is het streven van de Nederlandsche Maatschappij voor Tandheelkunde toch altijd nog daarop gericht, dat wij zullen krijgen vrije tandartsenkeuze, met een maximaal aantal ingeschrevenen per tandarts, omdat men dan meer dan tot nu toe zal kunnen ondervangen het groote euvel in de tandheilkundige voorziening in de ziekenfondsen, n.l. het vechten tegen tijdsgebrek. Er is ook tijdsgebrek in de medische praktijk in de ziekenfondsen. Toch vraag ik mij af, of een medicus, het zou onderschrijven, wanneer men daaraan zou willen tegemoet komen door aan niet-gestudeerden, niet-bevoegden een zekere oppervlakkige opleiding te geven en ze dan op fondspatiënten los te laten, eigenlijk tot het stellen van de diagnose en het instellen van de therapie; want daarop komt, maar wij vanavond gehoord hebben, voor een niet onbelangrijk deel de taak van de mondverzorgster neer.

Van den heer *van Andel* heb ik den indruk gekregen, dat hij de mondverzorgster ziet als een soort van wandelend beroepsgeweten van den tandarts. Ik zal zeker niet beweren, dat iedere tandarts het ideaal bereikt, of ook maar benadert, van wat de tandheilkunde in theorie als ideaal moet stellen, maar ik vraag mij af, of de mondverzorgsters in de praktijk wel het ideaal zullen bereiken dat men hier theoretisch uitgestippeld heeft. Maar bovendien, waar staat geschreven, dat het beroepsgeweten bij de mondverzorgsters in betere handen zou zijn dan bij de tandartsen?

In den beginne werd gesproken van de mondverzorgster, wier taak hoofdzakelijk op paedagogisch terrein zou liggen. Van dat paedagogisch terrein zakken wij hoe langer hoe meer af naar de practische uitvoering van tandheilkundig werk. Inderdaad is het ook mijn overtuiging dat men het paedagogisch werk, dat de mondverzorgster zou moeten doen, beter in handen kan laten van de onderwijzers, die dan daartoe echter ook behoorlijk geïnstrueerd moeten worden. Wanneer de onderwijzers bij het vak natuurlijke historie aanknopen practische onderrichting over de verzorging van het gebit en van den mond, dan zal dat systeem, wanneer dat door te voeren is, in paedagogisch opzicht betere resultaten geven dan mondverzorgsters zouden kunnen bereiken.

Collega *Visser* heeft gezegd, wij zijn al halverwege, wij kunnen moeilijk terug. Ik zou zeggen, het is altijd beter ten halve gekeerd, ook al ziet men eerst te elfder ure in dat men een verkeerden weg gekozen heeft, dan ten heele gedwaald.

Dit is, D. en H., het totaal van enkele opmerkingen die ik niet heb willen verzwijgen.

De Voorzitter: Wanneer thans niemand meer het woord verlangt zal ik collega *Sanders* gelegenheid geven tot het spreken van een wederwoord.

De heer *J. Sanders Ez. M. d. V.* Ik zal niet zoo heel veel meer van het geduld van de vergadering vergen. Niet zoozeer uit consideratie

voor de vergadering, noch omdat ik het niet graag zou willen, maar omdat ik het niet zou kunnen. In de inleiding tot mijn voordracht heb ik gezegd, dat ik er van overtuigd was dat mijn taak niet alleen onaangenaam, maar ook heel moeilijk was; die moeilijkheid wordt echter verre overtroffen door de moeilijkheid, waarvoor ik mij nu gesteld zie, om de verschillende heeren, die aan de discussie hebben deelgenomen, à bout portant te beantwoorden. Daartoe ben ik niet, in evenredigheid tot de belangrijkheid hunner opmerkingen, in staat. Misschien zou ik het kunnen doen op een wijze, die U eenigszins tevreden zou stellen, wanneer ik enkele dagen gelegenheid kreeg om de talrijke aantekeningen, die ik gemaakt heb, behoorlijk te overwegen en te verwerken. Ik hoop, dat niemand het mij euvel zal duiden, wanneer ik een opmerking, door hem gemaakt, niet beantwoord; of, zoo hij zelf niet tot de sprekers behoort, wanneer hij het antwoord hoort uitblijven op een opmerking van een der debaters, waarop hij van mij een antwoord meende te mogen verwachten. Wanneer ik mijn aantekeningen stuk voor stuk zou nagaan, dan vrees ik, dat hetgeen ik zeggen zou weinig overzichtelijk zou worden en te taai voor de hoorders. Het gaat er hier ook niet om, van avond tot een uitspraak te komen in de eene of andere richting. Een stemming zal hier ook niet worden gehouden. Het gaat hier er om, elkander te onderrichten, elkander den weg aan te wijzen langs welken wij over dit vraagstuk denken, en zoo mogelijk en naar wij hopen elkanders denkwijze te leeren apprecieeren en tot elkanders denkwijze nader te komen. Daartoe is het niet noodzakelijk, dat ik elk van de debaters afzonderlijk en speciaal elke vraag en elke opmerking beantwoord.

Laat ik dan beginnen met een woord van diepgevoelden persoonlijke dank uit te spreken aan al degenen, die vanavond aan de discussie hebben deelgenomen; zoowel aan hen, wier gedachten met de mijne parallel liepen, als aan degenen die mijn opvattingen hebben bestreden. Zij hebben dat gedaan met een vriendelijkheid en een beleefdheid, die ik ten hoogste apprecieer en met een waardeering voor mijn persoon, welke ik niet in deze discussie uitgelokt heb en die mij beschaamd maakte. Meer kan ik daarvan niet zeggen.

Een paar dingen dienen te worden rechtgezet. *Visser* heeft verbaasd gestaan, dat dit onderwerp stond op de agenda voor deze vergadering, en hij meende dat het meer in de Maatschappij op zijn plaats zou zijn geweest. Ik kan mij dat levendig indenken, maar ik meende, dat het door de statuten en het reglement van deze Vereeniging niet uitgesloten was, een onderwerp als dit te behandelen; en het Bestuur van deze Vereeniging was met mij van die meening. Daarom heb ik deze gelegenheid aangegrepen als de eerste, die mij geboden kon worden, toen ik *periculum in mora* zag; ik had mij geen beter en aandachtiger auditorium kunnen denken dan ik hier vanavond gevonden heb, zoodat ik tot nu toe geen spijt er van heb, dat ik dit onderwerp hier heb aangesneden. *Visser* zal het met mij eens moeten zijn dat, hoe eerder de geesten over dit onderwerp nu eens gaan

werken, hoe beter het zal zijn voor de zaak die hij en ik en wij allen voorstaan. Bij welke gelegenheid dat dan gebeurt, en of het formeel misschien beter ergens anders had kunnen gebeuren, deze vraag komt dan op het tweede plan. Ik geloof dus dat ik op dit punt voldoende geëxcuseerd ben. Maar, zegt *Visser* nu, er is toch een uitspraak van de Nederlandsche tandartsen, gedaan in 1929 in de Maatschappij. Ik ben het volkomen met hem eens dat die uitspraak er is, en dat, formeel gesproken, verschillende collega's zich daarop kunnen baseeren. Er valt hun niets te verwijten. Ik heb dan ook in mijn voordracht tot niemand, wien dan ook, eenig verwijt gericht. Ik heb zoo veel mogelijk vermeden te polemiseeren (geheel vermijden kon ik dat natuurlijk niet) en ik heb zeker niet willen zeggen: gij, collega, hadt dit of dat niet mogen doen, of niet behooren te doen.

Maar hoe komt het dan, zegt *Visser*, dat die menschen, die nu zoo geapplaudisseerd hebben (en misschien gelooft hij wel, dat dit applaus niet bij allen en niet geheel den vorm en de inkleeding van mijn betoog gold, maar dat het ook voortkwam uit instemming met mijn grondprincipes) hoe komt het dan, dat die allen in 1929 in de Maatschappij niets hebben gezegd?

Ja, hoe moet ik deze vraag beantwoorden? Ik geloof, dat wij hier te doen hebben met een fout in de organisatie van onze tandheelkundige vereenigingen n.l. dat dergelijke uitspraken in belangrijke aangelegenheden worden gevraagd, die niet voldoende voorbereid zijn, mondeling en schriftelijk. Dergelijke zaken worden door een commissie in een rapport aan het Hoofdbestuur en aan de Algemeene Vergadering voorgelegd. Die commissie heeft dan aan het onderwerp van haar studie voldoende werk en meer dan voldoende tijd besteed, maar de vergadering heeft in een avond en een dag een lange agenda door te werken. Er zijn krachten die op zulk een dag dringen naar het einde, naar het amusement van den middag van zulk een jaarvergadering van de Maatschappij en er zijn nog veel meer psychologische oorzaken, waardoor, naar ik meende, aan die uitspraak van de algemeene vergadering der Maatschappij van 1929 niet die waarde moet worden gehecht als (naar ik ook van meening ben, niet minder dan *Visser*), daaraan diende te kunnen worden gehecht. Wanneer wij spreken over de organisatie van onze vergaderingen, dan zij dit, met zooveel andere gevallen die al eerder gepasseerd zijn, een waarschuwend voorbeeld, om niet te vlug en niet onoverdacht uitspraken te doen omtrent zulke belangrijke vraagstukken als hier thans een aan de orde is. Dan zij dit alles eerst behoorlijk bestudeerd en voorbereid in zakelijke polemieken. Maar, wij hebben niet zooveel schrijvers onder ons, en de weinigen die wij hebben zitten dan misschien weer voor andere dingen, waarvan zij zelf in hun gedachten geheel vervuld zijn of waarvan zij de bestudeering als een duren plicht op hun schouders voelen rusten, in opdracht van hun lastgevers. Zij kunnen dus niet optreden in alle zaken, die hen interesseeren. *Visser* begrijpt mij zeker als de beste, wanneer ik hem dit toeroep. Over die organisatie spreek ik dus verder niet en hoe

deze zaak in de Maatschappij verder behandeld moet worden, is een zaak waarmede ik mij op het oogenblik niet bemoei. Ik ben op het oogenblik vrij om mij te voelen in een Vereeniging, die vrij is. Wij behandelen dit hier, dat was mijn opzet, als studie-onderwerp. Wat daarvan de gevolgen zullen zijn in daadwerkelijk optreden, voor de bespreking daarvan is deze avond niet geschikt.

Wanneer *Visser* vraagt: wat moet Tavona dan doen? Die 50 meisjes naar huis sturen, in plaats van 35? Ik weet het niet, en het is mijn taak niet, die vraag hier op te lossen. Ik zeg niet, dat dit mij niet interesseert, dat deze vraag niet de practische politiek raakt waartoe wij moeten komen, maar daarvoor is deze avond niet en daarvoor is deze vergadering niet. Hier gaat het er alleen om, de geesten wakker te schudden, de gedachten aan het werk te zetten: wat is de juiste toestand, hoe is het theoretisch juist? Ik dacht, dat het nu nog niet te laat was, om dit onderwerp te bespreken, en ik heb de gelegenheid aangegrepen om het hier te behandelen.

Dit antwoord ik ook aan *prof. Heringa*. Ik polemiseer niet met Tavona vanavond, al ben ik opgekomen tegen denkbeelden, welke Tavona in toepassing heeft gebracht. De idealen van Tavona apprecieer ik, zooals waarschijnlijk ieder in deze vergadering zal doen, maar dit middel om die idealen te bereiken keur ik af. Wat Tavona daaromtrent heeft te doen zal zij op een andere plaats en op een andere wijze moeten overleggen, wanneer zij overleggen wil. Ik heb direct gesteld, dat wij niet het recht hebben, dit overleg van haar te eischen.

Prof. Heringa heeft ook gezegd: Tavona wenscht geen antagonisme tusschen mondverzorgsters en tandartsen; maar ik meen iets dergelijks ook in het geheel niet beweerde te hebben.

Tavona wenscht niet het werk van de tandartsen te verminderen, maar hun meer werk te geven, zegt hij ook. Ja, dien kant van de zaak heb ik in het geheel niet aangeroerd. *Bakker* heeft met een heel enkel woord gesproken over de onbevoegde uitoefening en hetgeen daarvan zou kunnen komen. Ik erken, dat ook deze zijde van de zaak behandeld mag worden en dat men er wel op letten mag, maar ik heb een bespreking daarvan opzettelijk ontweken, omdat ik niet bij minder goed willenden het denkbeeld wilde wekken, dat ik zou spreken uit concurrentievrees, hetzij voor mijzelf of voor de tandartsen als groep. Ik heb niet anders gesproken over een groepsbelang van de tandartsen, dan waar ik ongeveer dit gezegd heb: het raakt niet een eng gezien standsbelang, dit reikt veel verder, dit raakt het belang van de tandheelkundige verzorging. Natuurlijk gaat volgens mijn innige overtuiging, het belang van de tandartsen gelukkig vaak parallel met het belang van de tandheelkundige verzorging van het volk. Wanneer wij dat idee niet hadden, hoe konden wij dan tientallen jaren werken, met enthousiasme en met ijver, in de vereenigingen die onze standsbelangen voorstaan? Juist het geluk, dat wij niet over particularistische belangen alleen hebben te praten, maar dat deze altijd gepaard gaan met het algemeen belang, maakt, dat

wij daarover vrij uit kunnen spreken. Over honorariums- of tractementsquaesties zult U in de tandheekkundige vereenigingen bijna nimmer een enkel woord hooren spreken. Zoo heb ik ook vanavond niet in het materieel belang der tandartsen willen optreden. Ik geloof dus niet, dat het een juiste opvatting is, wanneer men zou meenen dat ik de belangen van den tandartsenstand of van de tandartsen als zoodanig zou hebben bepleit in antagonisme met de belangen van de tandheekkundige verzorging van het Nederlandsche volk door middel van de mondverzorgsters.

Visser heeft gezegd, dat ik te veel het oog heb op Amerika en dat ik een te gekleurd beeld gegeven heb van de mondverzorgsters. Ik zou maar hebben gezien naar wat de dental hygienists in Amerika doen. Dat was niet alleen mijn recht, maar ook mijn plicht. Nu zegt Visser wel: wij, Tavona, voorstanders van de mondverzorgster, spreken nu eerst alleen over de schooltandheekkunde, dus spreek ook gij nu eerst alleen daarover; dan komt de „nazorg” en later kunnen wij misschien nog eens denken over de particuliere praktijk. Maar dan antwoord ik: neen, nu is het misschien nog niet te laat om in te grijpen, maar wacht U voor den eersten stap; want, wanneer wij de mondverzorgster eenmaal hebben in de schooltandheekkunde, zal niets ter wereld kunnen beletten, dat wij haar geleidelijk ook krijgen in de „nazorg” en in de particuliere praktijken, en overal. En wanneer er een wettelijke bevoegdheid mocht komen zal geen wetgever die bevoegdheid willen beperken tot de schooltandheekkunde en dan alleen onder het toezicht van den tandarts. Dan hebben wij haar en dan zitten wij er aan vast. Daarom heb ik aan het slot van mijn conclusies gezegd: Wij doen hiermede een onherroepelijken stap; wanneer dit eenmaal begint zullen wij er niet meer van kunnen terugkomen. Daarom was het mijn heilig recht en mijn plicht, wanneer ik kwaad zie, niet in die 15 meisjes in opleiding, maar in wat er in de toekomst uit groeien zal, om daartegen op te treden. Wij hebben toevallig, ook eens 15 tandheekkundigen gehad, die er zouden komen. Het zijn er 85 of nog meer geworden en wie weet, wat nog verder daarvan komt. Niet, dat ik deze gevallen als analoog stel; maar wanneer wij er kwaad in zien, moeten wij ons wachten voor het begin.

Nu zegt *prof. Heringa*, en anderen vallen hem bij: Stel nu eens den werkelijken toestand daartegenover en ziet eens, hoe op het oogenblik de groote massa van het volk preventief tandheekkundig verzorgd wordt. Er worden maar kiezen getrokken en de menschen krijgen niet eens altijd een prothese, maar van preventieve tandheekkunde komt niets terecht. Ik wil gaarne erkennen, dat er nog heel weinig van terecht komt. Dat dient verbeterd te worden en de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Tandheekkunde werkt nu al bijna 20 jaar om te trachten, daarin verbetering te brengen. Nu is het toch wel wat optimistisch gedacht om te verwachten, dat wanneer er maar mondverzorgsters komen de preventieve tandheekkunde bij het Nederlandsche volk in goede banen zal worden geleid.

Dat zal niet gebeuren, want die (volgens *Visser*) geringe taak, welke men voor de mondverzorgster op het oog heeft, houdt de verwoesting door caries niet tegen. Er zal nog heel wat anders moeten gebeuren eer die verwoesting gestuit wordt. Welke middelen heeft men aan te grijpen? De tandheelkundige stand ook in Nederland zoekt er naar, met ijver en met ernst, sedert vele jaren, en hij is gelukkig dat hij ook, en dan in de groote stad Amsterdam, medewerkers heeft gevonden in andere kringen van de maatschappij, medewerkers van invloed en gezag, zooals wij er vanavond een in ons midden hebben en zooals er meer zijn in Amsterdam, geïnteresseerd in het werk van Tavona. Dien kant moet het uit en dan zullen wij met elkander de middelen beramen om in den toestand verbetering te brengen. Want, *van Andel* heeft mij tegengeworpen, dat ik wel heb gecritiseerd, maar dat ik heb nagelaten te zeggen wat wij dan wel zouden moeten doen.

M. d. V. Dat argument verwondert mij niets. Hierom niet, omdat ik het aan den lijve al eens eerder heb gevoeld: En nu vergunne men mij de onbescheidenheid om te spreken van een enkele persoonlijke belevenis.

In het jaar 1920 is er een strooming geweest, een zeer sterke strooming en van zeer gezaghebbende zijde, om het tandheelkundig onderwijs in Nederland te reorganiseeren op een wijze, waarvan anderen en ook ik dachten dat ze niet goed was. Ik ben toen het zwarte schaap geweest (het spijt mij dat ik in deze kwestie zoo veel over „ik” moet praten, maar dat kan nu niet anders), en de belhamel, die er tegen opkwam, in de Onderwijs- en Examencommissie van de Maatschappij, in de algemeene vergadering van de Maatschappij en op enkele afdelingsvergaderingen. Ik ben toen niet behandeld met de vriendelijkheid en beleefdheid als waarmede ik vanavond ontvangen ben. Ook toen heeft men mij tegengeworpen: Ja, maar gij verzuimt geheel, aan te geven wat gij dan wel wilt. Ik heb toen geantwoord: Mijne heeren, dat is niet de taak die ik me gesteld heb; gij hebt jaren lang gestudeerd en niets beters gevonden dan wat ge nu aanbiedt en gij moogt niet verlangen dat ik zoo maar zeg hoe het dan wel wezen moet, omdat ik deze oplossing afkeur. Op het oogenblik is mijn taak alleen, aan te wijzen wat ik als een kwaad zie en alles te doen wat in mijn vermogen is om dat kwaad tegen te houden. Wanneer gij mij daartoe in de gelegenheid stelt, ben ik bereid mede te werken, naar mijn zwakke krachten, als het kan, iets te verkrijgen wat wel goed is. Het einde van het lied is geweest, dat vijf jaren later een rapport over reorganisatie van het tandheelkundig onderwijs zonder stemming werd aangenomen, aan welker totstandkoming ook ik heb medegewerkt, voornamelijk met anderen, die ik in de kwestie van vanavond als mijn tegenstanders zie.

Het opperen van dit argument komt mij dus niet zoo verwonderlijk voor. Maar, men heeft niet het recht, van mij te eischen dat ik nu maar in eens zeggen zal, hoe het dan wel moet. Wat denkt men dan toch wel? Voor dit moeilijke probleem, waarover groote geesten

reeds zoo vele jaren zitten te peinzen, zou ik maar in eens een panacée weten te geven? Ik ben bereid, zooals wij allen bereid zullen zijn, om over dit vraagstuk verder te studeeren. Wanneer wij moeten erkennen, dat wij vanavond de oplossing nog niet kennen, en dat wij over vier weken of over vier maanden die oplossing waarschijnlijk evenmin zullen kennen, dan kan men daaraan nog niet het recht ontleenen om mij te verbieden, op dit oogenblik iets af te keuren waarvan ik kwaad verwacht. Dan gaat dit negatieve vooraf en moet dan door iets positiefs worden gevolgd.

Ik hoop, dat ik de vergadering in haar groote meerderheid heb kunnen steunen in haar gedachte, wanneer zij dit middel ook een kwaad acht, of, wanneer zij er nog geen oordeel over had, haar heb kunnen brengen tot het inzicht dat wat men met die mondverzorgsters voor heeft niet het goede middel was. Wat wel het goede middel is? Op de tandheekkundige professie rust de plicht, dat gezamenlijk te beramen, en niet alleen op haar, maar ook op degenen die met of vóór de tandartsen zien, dat het een algemeen belang, een volksbelang is, dat de idealen welke de tandheekkunde zich al zoo veel jaren heeft gesteld dichter bij de werkelijkheid worden gebracht.

Ik wil besluiten met den wensch, dat dit van de discussie van hedenavond het resultaat moge zijn, opdat wij na korter of langer tijd, niet met onaangename gedachten maar met genoegen op deze discussie mogen terugzien. (*Applaus*).

De *Voorzitter: Prof. Heringa* zou nog gaarne in tweede instantie een kort woord willen zeggen. Ik heb daartegen geen bezwaar en verleen hem gaarne het woord.

Prof. Heringa. M. d. V. Het is aan den eenen kant een onbescheidenheid, dat ik na de dupliek van den inleider nog eens het woord vraag. Ik heb gearzeld of ik het doen zou en ik heb gemeend, dat ik die onbescheidenheid moest wagen, omdat er iets is in deze laatste dupliek wat mij zoo hartelijk plezier heeft gedaan. Wij hebben een debater de vraag hooren stellen: Indien gij afkeurt wat Tavona doet wat wilt gij dan daartegenover stellen? De inleider heeft daarop geantwoord: ik weet het niet, maar ik wil er naar helpen zoeken, Welnu ik vraag den heer *Sanders* op den man af: U die meent dat wij in Tavona verkeerd doen, maar die ruitertlijk toegeeft dat er een tekort is aan sociale verzorging van het Nederlandsche Volk, wilt U Tavona helpen in haar practische economische experimenten? U zult dit niet weigeren, indien U in haar niet langer zien wilt een instelling die een vooropgezet denkbeeld wil doorzetten, maar een lichaam dat zoekende is naar een weg tot het oplossen van een probleem, waarvan het bestaan door Uzelf is erkend.
